

NEŽA ZAJC¹

Pojmovanje svobode na ravni umetniškega izraza med ruskimi pesniki – v času revolucije leta 1917

Izvleček: Prispevek obravnava razmere med ruskimi intelektualci v letu 1917, ko je rusko realnost prežemalo vrenje revolucionarnih dogodkov in revolucijskih zapletov. Avtorica se osredotoča na stanje zavesti izbranih pesnikov, Aleksandra A. Bloka, Osipa E. Mandelštama, Vladislava Hodaseviča in Anne A. Ahmatove. Še posebej so proučeni osebni dokumenti, kot so dnevniki, pisma in pričevanja. Pričujoče besedilo kar se da verodostojno opisuje doživljanje omejenih pesnikov (odzive, dvome, vprašanja, ki so se porajala ob zgodovinskih dogodkih) ter njihove poskuse zaobjetja zgodovinske resničnosti kot neke idejne celostnosti, ki se je najbolj odražala v mislih o umetniški svobodi ali svobodi v ustvarjanju. Članek namreč podrobno predstavlja notranje življenje (vzgibe, pobude, nuje) tistih umetnikov besede, ki so se čutili poklicani, da s svojim ustvarjanjem ljudem tudi duhovno pomagajo.

Ključne besede: poezija, osebni zapisi, revolucija, besedna umetnost, vprašanje umetniške svobode, ideja svobode v ustvarjanju

UDK: 821.161.1"1917"

The Concept of Freedom in Artistic Expression as Held by Russian Poets during the 1917 Revolution

Abstract: The article deals with the situation among Russian intel-

¹ Dr. Neža Zajc je raziskovalka na Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU in raziskovalka na Inštitutu za civilizacijo in kulturo. E-naslov: neza.zajc@zrc-sazu.si.

lectuals in 1917, when Russian reality was simmering with revolutionary events and concomitant complications. The author focuses on the state of consciousness of selected poets: Alexander A. Blok, Osip E. Mandelstam, Vladislav Hodasevich, and Anna A. Akhmatova. Particular attention is given to personal documents, such as diaries, letters and testimonies. The paper seeks to describe as authentically as possible the experience of the abovementioned poets (their responses, doubts, questions raised by the historical events) and their attempts to embrace the historical reality as a totality of ideas. This conceptual totality was most prominently reflected in their thoughts about artistic freedom or freedom of creation. Presented in detail is the inner life (motives, initiatives, needs) of those verbal artists who felt called upon to help people spiritually by means of their creativity.

Key words: poetry, personal records, revolution, verbal art, the issue of artistic freedom, the idea of freedom of creation

Uvod

Če bi verjeli zgolj resničnosti, kot se le-ta kaže, in pesniku, da on nikdar ne laže, ter ob tem omalovaževali prepad človeškega spomina, vedenja in zgodovine, potem bi bilo mogoče tudi zanikati posameznikovo nesrečo, duševni zlom in vero v življenje. Vendar so se leta 1917 ruski intelektualci znašli v še bolj zagonetnem položaju, saj so živeli sredi zrušenja zgodovinskega trenutka, sredi propadanja slehernega upa in zamisljivih idej ter med ljudmi, ki so umirali z upanjem – brez obupa. Zato se zdi, da bi nemara mogli verjeti pesniku Aleksandru Aleksandroviču Bloku, da ga je vodila neoporečna državljanska volja, ko je sprejel službo pri začasni vladi. 8. maja je bil

pesnik imenovan za redaktorja stenografskih poročil, ki so jih za Ustanovitveni zbor evidentirali člani Nujne zasliševalske komisije, ustanovljene v začasni vladi pod predsedstvom Nikolaja Konstantinoviča Muravjeva. Blok je šele iz časopisne notice, dne 7. maja, ko je gosto naletaval sneg in je vremensko podporo notranjemu občutenju vznemirjenosti ob neki veličastnosti Peterburga doživljal kot naravno podporo, izvedel, da je bil skupaj s Pjotrom Osipovičem Morozovom (literarno-gledališkim kritikom in strokovnjakom za A. S. Puškina) in s Pavlom Nikitičem Sakulinom (literarnim zgodovinarjem) izbran za člana literarne komisije, ki je nasledila nekdanjo Gledališko-literarno komisijo Aleksandrinskega gledališča. 25. maja leta 1917 je v svoj dnevnik zapisal naslednje misli:

“Stara ruska oblast se je delila na odgovorno in na neodgovorno. Prva je bila odgovorna le pred drugo, ne pa pred ljudstvom. A takšna ureditev je bila namenjena verujočim ljudem (vera v cerkveno krizmo), možatim (nerazdvojenim) in poštenim (aksiom npravstvenosti). Z neizmerljivim razvojem Rusije v globino in širino je oblast terjala še velelnik genialnosti. Vseh teh lastnosti že dolgo ni bilo med nosilci oblasti v Rusiji. [...] Brezvladje na vrhu je bilo uravnoteženo z ravnodušjem spodaj. Ruska oblast se je opirala na korenine ruskega naroda. Zanikanju je odgovorilo zanikanje [...] Zato je nastala vojna med leti 1914–1917. Vendar se je treba zavedati, da se je stara ruska oblast opirala na zelo globoke lastnosti ruske duše, ki so bile vztrajnejše, kot se je bilo tega mogoče zavedati po revoluciji. [...] Zato pojmovanje revolucijskega naroda ne ustreza povsem realnosti, saj se rusko ljudstvo ni moglo tako hitro in nepričakovano preobraziti.”²

² Aleksandr Blok, *Sobranie Sočinenij*, T. 7, *Avtobiografija 1915, Dnevniki 1901–1921*, Moskva-Leningrad, 1963, 254–255. Dalje po kazalko: Blok, SS, št. dela zbirke pesnikovih zbranih del, str.

... iz prejšnjega stanja vernikov v ljudi drugačnega kova, z nado in zastavo in sposobnostjo pozabe, bi nemara mogli nadaljevati pesnikovo razmišljanje, če bi si v tem trenutku dovolili odstop od poskusov premočrtnega literarnozgodovinskega in znanstveno verodostojnega osmišljanja. Vendar je Aleksander Blok še dodal, da revolucija predpostavlja močno voljo, ki pa je v pojavu ruske revolucije sam ni našel. Tistega leta je bila njegova korespondenca z ženo Ljubov Dmitrijevno Blok, ki je tedaj kot igralka z gledališčem gostovala v Pskovu, podvržena vojaški cenzuri. Nova služba redaktorja v Zim(n)skem dvorcu je pesniku omogočila državljansko legitimnost, pa tudi prisotnost na zaslišanjih. Ob tem je bil Blok navzoč ob takih pričevanjih, ki so govorili o dogodkih, kakršne po njegovih besedah "slišijo in vidijo le redki in to enkrat na sto let".³ Protislovna občutja, okus grenkobe in tudi čudna pomembnost so navdajali pesnika, ki je leta 1917 začel obiskovati jetnike v zaporih ter zbirati hrano za reveže. Tako je dva dni po citiranem zapisu, 27. maja, obhodil osemnajst ječ, kjer je pogosto doživel tudi neprijetne stike s trpečimi. Svojo tesnobo in popuščanje zdravorazumskosti ob številnih "grozljivih (strašljivih zaradi človeške brezumnosti dob. histeričnih) prizorih",⁴ je pesnik opisal z naslednjimi besedami:

"Ko možgani od napetosti skoraj popustijo (poleg tega, da je nujno zdržati v opredeljenem umskem stanju in obenem biti pozoren, da ne bi ničesar spustil, nemara ne slišal ali ne videl), je za hip nekoliko lažje, ko pa se odmakneš, postane zelo nelagodno: strašna osamljenost in nikomur ne moreš ničesar reči niti se z nikomer posvetovati. Ne vem, kako bo dalje, ne vidim naprej."⁵

³ Blok, SS, 6, 491.

⁴ Prav tam, 497.

⁵ Prav tam, 496.

Nekaj dni zatem je kupil živež (kašo) ter ga poslal v zaporniške prostore. Nezaupljivost do vseh dozdevnih evropskih zaveznic se je kazala v nazornem razmerju med čutom za resnico in poneverbami le-te. Resnicoljubnost je ostajala lastnost redkih molčečih pesniških duš. Zato se ne gre čuditi tedanji Blokovi razdvojenosti, ki je posegla globlje od trenutnih ravnanj:

“Nasploh imajo vsi prav: in kadeti, in Gorki ‘z dvema dušama’⁶ imajo prav in v boljševizmu je to strašljiva resnica. Ničesar ne vidim naprej, čeprav nikdar ne izgubljam optimizma. Vsi oni, ‘stari’ in ‘novi’, sedijo v nas samih; v meni še najbolj. Že vidim v zraku; zemlje ni, pa tudi neba ne. Ob vsem tem pa je Peterburg spet nenavadno lep.”⁷

Pesnik je imel ostanke “stare banalnosti in vsakdanjosti, ki gnezdita v mnogih zidovih” za najhujše zaviranje revolucionarnih dogodkov. A historični položaj Rusije, ki se je začela – morda lahko rečemo – prvič v zgodovini odpirati Evropi, pa tudi lastni nezavarovani resničnosti, je bil še bolj zapleten, saj so se preizkušnje ruske tradicije – teh so bili Rusi namreč vajeni – izkazale za redundantne, medtem ko se je ruska zgodovina zazdela prosojna, lahkotna in skorajda neoprijemljiva. Celó na trenutke zamegljena, čeprav ne nebistvena. Ruska resničnost se je čedalje bolj spreminjala v krvavo in nesmiselno vojno, kakor bi se izmikala vidu, kot je tožil Blok (“ne vidim naprej”) in tako tudi zaključil pismo materi, v katerem ji je pretresen sporočil o obnovitvi smrtne kazni (pa “čeprav na fronti” in “načeloma” le “v primeru bega”), ki ga je napisal zvečer, 12. julija v Petrogradu: “Ponovno ne vidim prihodnosti, zato ker se prekleta vojna vleče in spet zaudarja po njej. Veliko reči me zmede in vzne-

⁶ M. Gorki je leta 1916 napisal traktat z naslovom “Dvodušje”.

⁷ Blok, SS, 6, 495-496.

miri, da ne morem razumeti, za kaj gre. [...] Danes nekako ne morem pisati, tako zelo spet ni mogoče videti prihodnosti.”⁸ Tolažil se je le s tem, da je ubeseditev dogodkov v predsednikovih ustih mogel izenačiti z vzdušjem iz Puškinove pesnitve *Gostija v času kuge*.⁹ Njegov položaj ponazarja tudi Blokova udeležba na lokalnih mestnih volitvah in njegovo zadovoljstvo, da se je mogel pridružiti najnižjim slojem (“krojač, kuharica in veliko delavcev”), ko je volil za socialistično stranko, nasprotno menjševikom.

Misli o zgodovini

Tudi o ruski zgodovini so ruski intelektualci v tistem času mislili zgolj z veliko težavo in naporom. V nasprotju z resničnostjo je bila primerjava z Evropo neprestano pred očmi. Blokove besede (“V vsem svetu zveni zvon antihumanizma”)¹⁰ so tradicijo ruskega pravoslavja umeščale višje od propadlega evropskega humanizma. V proznem zapisu “Propad humanizma” je Blok z nekakšnim zanosom zapisal: “Glavno dejstvo, ki ga ne moremo zanikati, je, da gibanje, ki smo mu priča v današnjem času, ne moremo izmeriti z nikakršnimi humani(stič)imi merami, ne moremo ga pojasniti z nikakršnimi civilizacijskimi oblikami. Civilizacija je zadnja leta večkrat brezupno poskušala ujeti gibanje; najbolj nesrečen primer je bil poskus, da bi se prilagodila najbolj banalni in najstrašnejši vojni med vojnami ...”¹¹

Take misli pa niso navdajale samo pesnikov. Med intelektualci v Rusiji je bilo tedaj razširjeno misliti o renesansi kot o vzorčnem podvigu evropske umetnosti tako, da so nanjo preusmerili tedanje stanje, renesanso pa zato razumeli predvsem v rušenju evropske

⁸ Prav tam, 506.

⁹ Prav tam, 502.

¹⁰ Blok, SS, 6, 114.

¹¹ A. Blok, SS, 6, 113.

idejno-estetske zasnove. Čeprav bi podobne interpretacije zgodovinskih umetnostnih smeri mogli najti tudi drugod po Evropi, tudi v Sloveniji,¹² pa je bilo za ruske mislece značilno svojevrstno predružačenje kriterijev in novo sprejemanje na podlagi ideje o (naravnost mesijanskem) poslanstvu Rusije.¹³ Nenaključno so se tedaj pojavili esejsko zasnovani prozni zapisi pesnikov in pesniške ideje pisateljev o pojmovanjih in smereh iz zgodovine svetovne književnosti, torej širše zasnovane, kot bi se prilegale Rusiji. Osip Emiljevič Mandelštam je v svoje avtobiografske zapise vpletal pesniške misli o Evropi, ki niso dopuščale približkov opisa realnega stanja. V ruski literarni preteklosti je jasno našel potrditve povezanosti z Evropo in prek avtentičnega pesniškega navdiha celo organsko navezanost, saj je ugotavljal, da je nazor A. I. Hercena izviral iz pisateljeve udomačenosti v Evropi, da je Karamzin v Švici “prelil solze ruskega popotnika” in so bile najboljše pesmi F. I. Tjutčeva, v katerih je izrazil zgodovinska občutja evropske zemlje, pravzaprav namenjene Alpam. Mandelštam je napisal tudi svoj znamenit esej z naslovom Pogovor o Danteju. Misli o neki izjemnosti ruske kulture v nasprotju z evropsko renesanso je najti tudi pri vodilnem ruskem pravoslavnem filozofu Nikolaju A. Berdjajevu v dveh razpravah z nedvoumnima naslovoma *Konec renesanse* (o sodobni krizi kulture) in *Živa cerkev in religiozna obnova Rusije*.¹⁴ Umetnostnozgodovinski in

¹² Prim. Tudi I. Cankar je “ustvarjal v času velike duhovne krize, ki je bila splošno evropska, a je okoli leta 1900 zajela tudi slovensko kulturo. To je bila kriza liberalizma, ki je sredi 19. stoletja bil v Evropi že prevladujoči model kulture, politike in socialne misli, nato pa je proti letu 1900 zašel v krizo, podobno tisti, ki je proti letu 1600 zaznamovala pozno renesanso ...” (Kos, 2017, 44).

¹³ To je odraženo v zborniki Sofija, ki je izšel leta 1923 v Berlinu pod redakcijo N. A. Berdjajeva.

¹⁴ Sofija, 1923, 21-47; 125-135.

teološki esej z naslovom "Stolp. Utemeljitev resnice", ki je le del obširne študije z naslovom Obratna perspektiva¹⁵, je napisal tenkočutni teolog in filozof Pavel Florenski, ki je v študiji v primerjalni perspektivi razčlenjeval zahodno religiozno umetnost ter pravoslavno ikonopisje.

Zapolnitev zgodovinske praznine (veljalo je, da ruska zgodovina ni doživela renesančnega obdobja) so mnogi našli v neustavljivem služenju zunanjemu svetu, ljudstvu in družbeni ideji – avtohtono ruski stihiji, v kateri so pesniki zrlji izhod iz svetovne humanistične krize. Aleksander Blok, ki je tenkočutno na mizi opazil Biblijo le pri Mihailu Mihajloviču Andronnikovu, drugače zavezniku G. E. Rasputina,¹⁶ je šele v intimni zaznavi prepletanja svoje službe in osebnega življenja ter hkratnem zavedanju, da se Rusija vpleta v diatonične frekvence evropskega življenja, doumel zahtevo po novem preimenovanju znotraj pesniškega jezika. Pesnikova samoidentifikacija, ki je temeljila prav na protislovnosti revolucionarnih dogodkov leta 1917, je bila zanj dvorezna misel o neizrazljivosti tedanjega stanja brezupa in neusmiljenosti. Ob nenehnem prisluškovanju, govoricah in paniki, ob tem, ko je za revolucijo vstajala kontrarevolucija kot njena reakcija in ljudje niso več znali živeti, ker so izgubili okus življenja in začeli iz lastnega strahu ustrahovati še druge, kot je Aleksander Blok popisal v dnevniških zapisih,¹⁷ je začel misliti natanko tisto glasbo ruske resničnosti, ki naj bi imela moč spremenjati človeka na bolje (ta naj bi postajal, po A. Bloku, "muzikalichen"):¹⁸ "Tako da se nasploh glasba zapleta. Saj je vendar vse življe-

¹⁵ Florenski, 2006, 28–86.

¹⁶ Grigorij Evfimovič Novyh, ali Rasputin (1872–1916). Prim. Aleksander Blok imenuje Rasputinove dokumente, ki jih je imel priložnost brati, dobesedno kot "zelo gosta pornografija" (Blok, SS, 8, 494).

¹⁷ Blok, SS, 7, 281.

¹⁸ Prim. Blok, SS, 6, 114.

nje naših generacij, življenje Evrope – metulj okoli sveče; odkar se zavedam sebe, drugega nisem videl, ne poznam sredine med frustracijo in mrzlico; taka sredina je lahko le starčevska naduha, posebna oblika vrtoglavice pri poletu, slutnja katere me že dolgo navdaja.”¹⁹ Na tistem robu, ki ga je Blok zaznal kot mejo med rusko in evropsko kulturo, ki pa je bila zanj poetsko plodna, se je tudi začel prelom v njegovi osebni poetiki, med ruskim, domačim in provincialnim verzom ter – evropskim, kot je to opredelil Osip Emiljevič Mandelštam,²⁰ drugi prelomni pesnik tiste epohe.

Umetniški odzivi na revolucijo

Pravzaprav so se najbolj pozorni umetniki tedaj zavedali, da je leta 1917 Rusija neodvrtljivo vstopila v svetovni tok, postala enakovredna in enako neogibno opazna v goltanju tistega vrtinca, ki je nastopil v 20. stoletju z največjo silo kot nasledek po francoski revoluciji sprejetega imperializma za osnovno celico mišljenja.²¹ Zdi se, da je med revolucionarnim vrenjem mnoge ruske intelektualce najbolj prevzel nekak priokus svobodnosti in namišljene prostosti, ki sta se udejanjala tudi v množičnih, prisilnih ali prostovoljnih, emigracijah. In vendar je tudi vprašanje svobode pri najbolj literarno in poetično ozaveščenih ostajalo zgolj v izrazih posmeha, nezaupanja in realnega strahu pred tisto nevidno roko, ki lahko udari nenapovedano v slehernem trenutku lahkomiselnosti ali noči. Enoznačno opredelitev odobravanja revolucije je bilo morda najti samo pri Marini Cvetajevi in njenih zlaganih verzih o Rusiji, kot jih je razumel

¹⁹ Prav tam, Blok, 6, 505.

²⁰ Mandelštam, 2016, 38.

²¹ Na krizo liberalizma in na kapitalizem kot imperialistično sodobnost je mislil pisatelj Andrej Platonov, ko je spregovoril o tistem valu, ki poruši vse vezi sveta, poseka gozdove in človeške duše. V proznem besedilu “Novi Rousseau” ga je poimenoval imperalizem (Platonov, 1976, 379).

Osip Mandelštam,²² ki se je že prej navduševala nad Napoleonovimi podvigi in brezumno podlegala občudovanju zahodnih simbolov zmage in moči. Ostro je obsojal tovrstna podleganja izpetim evropskim simbolom moči tudi A. Blok, ki je posmehljivo zrl na desničarje, kadete in tiste, ki niso bili v partiji in ki so brezglavo napovedovali Napoleona, “eni prvega, drugi tretjega”.²³

Mnogi ruski pesniki so do revolucije ostali zadržani. Iluzijam in upom niso verjeli. Resnici kot taki niso več zaupali. Sprejemanje ruske revolucije je bilo med temi ruskimi literati povsem brez misli. Ni se nikakor skladalo z njihovimi trajnejšimi težnjami in moralno-estetskimi pogledi na položaj ruskega ustvarjalca. Doumetje problema posameznikove svobode je bistveno zametovalo njihovo individualnost, tako imenovana umetniška svoboda pa je bila zgolj ena od neizogibnih ostankov poimenovanja resničnosti. Nekateri pesniki so umetniško svobodo namreč kljub nepredstavljivim represijam, ki so jih doživeli, zrl v okrutni resničnosti skozi fragmentarnost lastne vere, izražene v obliki bodisi individualnih zaznamkov neoprijemljivosti posameznikovega vzpenjanja k duševnemu preživetju onkraj zgodovinskega časa bodisi v bolj opredeljenih zrcaljenjih redkih trenutkov miru in nekega skupnega upa. Proti represijam notranjega življenja posameznika so se borili z umetniško besedo v različnih poskusih ali obvladovanja dejanskosti (akmeisti) ali prepuščanja le-tej v visokem pozivu k predanosti in pomiritvi z rusko realnostjo (simbolisti). Zato so bila to leta, ko so se med ruskimi umetniki razvile težnje po neki skupni poetiki in so se oblikovale različne poetike dobe: poetika simbolizma ali ruskega srebrnega veka, nekoliko bolj sofisticirana poetika akmeizma ter celo, pogojno rečeno, poetika ruskega futurizma. Tedaj se je namreč začel tisti

²² Prim. Mandel'stam, 2016, 49.

²³ Blok, SS, 6, 508.

preobrat na ravni umetnikovega izraza; ko so ruski formalisti svojo teoretično in intelektualno dejavnost začeli razumevati kot zgodovinsko poslanstvo; ko se je pesniška beseda začela ne le krhati ali rušiti v svoji blagozvočni ritmičnosti, ampak tudi prelamljati vase; in je mnogoznačnost, neodvisna od konteksta ali celo pesniškega okolja, postala ozaveščena norma, pogojena zgolj z mnogoznačnostjo interpretacij razvoja človeške kulture ter ne z mitotvorno, ampak z mitorušilno sposobnostjo izraza najbolj porogljive groteske – brez sleherne ironije ali sarkazma, pač pa s strogim vodilom upovedovanja resničnosti. Ta preobrat na ravni umetniškega izraza bi mogli poimenovati z revolucionarnimi termini, če ne bi slednji dosegal tiste stopnje zavedanja, ki bi s svojo ukalupljenostjo v neko individualno poetiko mejila tudi na nevarno odstopanje od resničnosti.

Zato je lahko razumeti močan upor novega literarnega gibanja, akmeizma, proti nihilizmu in anahronističnemu romantizmu ruskih simbolistov. Kot poglavitna akmeista sta Osip Emiljevič Mandelštam in Anna Andrejevna Ahmatova idejno zagovarjala etične vrednosti (vrednote/ideale) splošnih npravstvenih simbolov človeške zgodovine, kot so pokončnost, možatost in sposobnost tihega trpljenja za sodržavljane, ki so po svojem namenu tako zgodovinski trenutek kot tudi nekak patos družbene angažiranosti presegali. Med Mandelštamom in Ahmatovo se je leta 1917 stkala tesnejša vez, ki se je odražala tudi v njunem pesemskem opusu. Mandelštam je tisto leto napisal dve pesmi, posvečeni Ahmatovi in navajamo prvo, ki upesnjuje tisto nesmrtno ljubezen, ki se more poroditi zgolj na duhovni ravni:

Tvoja čudežna izgovarjava –
žgoč je žvižg divjih ptic.
Rečem: živ vtis
nekakšnih svilnatih jutranjic.

“Kaj” – glava je postala težka.
“Ca” – tako jaz tebi zakričim!
In daleč je zašelestelo:
“Na zemlji tudi jaz živim!”

Naj govorijo: ljubezen je krilata –
smrt ima stokrat več kril.
Še duša je v boj objeta
in najine ustnice letijo k njej.

In toliko zraka in svile
in vetra v šepetu je tvojem,
in kakor slepi ponoči dolgo
pijačo brezsončno pije va midva!
(1917)²⁴

Poeziji Mandelštama in Anne Ahmatove sta se začeli oprijemati krščanskih izrazov in metaforike. Tudi v zadnji pesmi, vključeni v pesniško zbirko Anne Andrejevne Ahmatove *Bela jata*, ki je bila, tedaj, ko je izšla leta 1917, edina datirana s tem prelomnim letom, bi lahko prek vrednostnega sistema krščanskih podob opazovali sorodno нравstveno merilo resničnosti.

Mar res ne, ne od vsega tega, vznemirjena gledam
na te palače mračne, ko zapuščam lahkost prekleto?
Že vajena visokih, čistih zvonov,
ne po tuzemskih zakonih že sojena,
se, jaz kot zločinka, še vlečem tja,
na mesto kaznovanja dolgega in sramu.
In gledam prelepo mesto, in slišim glas blag,

²⁴ Mandelštam, 2006, 56–57.

kakor bi ne bilo še skrivnostnega groba,
kjer, dan in noč, sklonjena, od vročine in od hladu,
čakati moram na poslednjo sodbo.
(Januar 1917)²⁵

Pozneje je to pesem pesnica vključila kot zadnjo v kratek cikel treh pesmi, ki so potem vse nosile isto letnico in so bile nedvoumno in ikonografsko enoznačno naslovljene – “Triptih”. S triptihom, sestavljenim iz treh osebnih interpretacij duhovnih preizkušenj, ki so soočale z izkušnjo preseganja sedanjosti, je torej pesnica poimenovala svoj odziv na dogodke, ki so se zvrstili v letu 1917 in po njem. Vendar je Anna Ahmatova v pesmih znala občutja tesnobe tudi izničevati. Iz naslednje pesmi se zdi, da se je še predobro zavedala minljivosti tedanjih dogodkov in volje, s katero je bilo edino mogoče ujeti presežno razsežnost človeškega trenutka:

Zbuditi se v svitu
od tega ker radost duši,
in gledati skozi okno kajute
na zelene valove,
ali na vlažno palubo,
v meh zavito, puhasto,
poslušati, kako udarja stroj,
in na nič ne misliti,
v srečanja slutnji
z njim, ki je zvezda moja
postal od vetra in slanah pljuskov
z vsako uro pomlajen biti.
(julij 1917, Slepnevo)²⁶

²⁵ Ahmatova, 1976, 179.

²⁶ Ahmatova, 1976, 134.

Tudi v pesmi, posvečeni Antonu Vladimiroviču Kartaševu, ki je postal leta 1917 prvi minister za veroizpovedčasne vlade, kmalu pa emigriral, je bilo Mandelštamovo občutenje povsem zaverovano v posebno poslanstvo ruskega verovanja:

Med svečeniki je kot levit mlad
na jutranji straži dolgo stal.
Noč judovska zgostila se je nad njim
in razrušena cerkev je bila mračna.

Govoril je: "Nebes trepetajoča rumenina!"
Že nad Evfratom je noč: bežite, hebrejci!"
A starci so premišljevali: ni naša krivda –
za to črno-rumeno svetlobo, za radost Judeje!

On je z nami bil, ko na bregu potoka,
v dragoceni lenobi Soboto so povijali
in s težavo je osvetljevalo sedem svečnikov
Jeruzalema noč in saje nebitja.
(1917)²⁷

Kartašev je imel leta 1912 odmevno predavanje, ki je Bloka osupnilo z neomajno vero v neko svetlo vizijo, ki je predpostavljala, da "še le ko bodo vsi prepiri in nasprotja postavljeni na resnično osnovo in privedeni do konca, bo nastopila ne evangeljska, a večja od evangeljske, religija Jezusa Kristusa."²⁸ Zdi se, da je vzdušju te pesmi ustrezalo pesnikovo razpoloženje leto pozneje, ko je 8. aprila 1918 napisal prozni spis *Izpoved pogana (moja izpoved)*, ki se začenja z naslednjimi besedami: "Peterburška pomlad 1918 in veliki post.

²⁷ Mandelštam, 2006, 56.

²⁸ Blok, SS, 7, 182.

Komu, razen obhajancu ali revnemu uredniku koledarja, ki neuspešno poskuša prilagoditi stare svetniške datume novemu stilu, pride na misel tako sovpadanje? // Ne vem, kako dolgo, a ruske cerkve ni več. Jaz in mnogi drugi meni podobni nimamo več možnosti jadicovati ob tem, ker cerkve ni več, čeprav cerkve niso zaprte in niso zapahnjene; nasprotno, polne tistih, ki trgujejo in prodajajo Kristusa, kakor bi dolgo že ne bile tako polne.”²⁹ 30. maja 1917 je pesnik Aleksander Aleksandrovič Blok skoraj pristopil h krstu.³⁰ Tako lahko morda razumemo tudi njegov upor akmeizmu kot odpor proti slehernemu formalizmu, umetnemu teoretiziranju in izumetničenosti v poeziji, kot je zapisal v enem poslednjih zapisov pred smrtjo, aprila 1921, z naslovom *Brez božanstva, brez navdiha (Ceh akmeistov)*, namenjen pa je bil predvsem Nikolaju Gumiljovu in Igorju Severjaninu: “Potem pravijo, da mora biti vsaka pesem podvržena opazovanju z zornega kota fonetike, stilistike, kompozicije in ejdolologije. Zadnja beseda je zame nerazumljiva.”³¹ Pravzaprav je Blok akmeistom očital nepristnost navdiha, človeku nenaravno ravnodušnost ter – kar je bilo bistveno – pretrganost z rusko tradicijo: “Ko odvržeš vse te grenke šale, postane bridko; saj so N. Gumiljov in nekateri drugi akmeisti nedvomno nadarjeni, vendar dušijo sebe v hladnem močvirju brezdušnih teorij in vsakršnega formalizma; spijo v neprodušnem snu brez zrenja sanj; nimajo in ne želijo imeti nikakršne predstave o ruskem življenju in o življenju sveta na splošno; v svoji poeziji (in posledično tudi v sebi) omalovažujejo najpomembnejše, tisto, ki je edino vredno: *dušo*.”³² V svoj zagovor tradicionalne ruske poezije je vnesel ostro kritiko vseh novih smeri, ki so se začele v poeziji od za-

²⁹ Blok, SS, 6, 38.

³⁰ V tem trenutku nismo našli biografskega podatka, ali je to svojo namero pesnik uspel uresničiti v prihodnosti.

³¹ Blok, SS, 6, 182.

³² Prav tam, 183.

četka ruske vojne leta 1905, se nadaljevale s prvo svetovno vojno in doživele vrhunec z rusko revolucijo leta 1917:

“Kajti ruski futurizem je bil prerok in predhodnik teh strašljivih karikatur in grdobij, ki nam jih je prinesla doba vojn in revolucij; v svojem meglenem zrcalu je odražal svojevrstno veselo grozo, ki sedi v ruski duši in ki je mnogi zelo jasnovidni in pametni ljudje niso zaznali. V tem smislu je bil ruski futurizem neskončno pomenljivejši, globlji, organski in bolj življenjski kakor akmeizem; slednji ni ničesar odražal, saj ni nosil v sebi nikakršnih domovinskih ‘viharjev in pritiskov’, ker je bil prinesen s tujega.”³³ Med akmeisti je drugače razumel le Anno Andrejevno Ahmatovo: “Prava izjema med njimi je bila le Anna Ahmatova; ne vem, ali je sebe imela za ‘akmeistko’; v vsakem primeru pa ‘razcveta fizičnih in duhovnih sil’ v njeni utrujeni, bolezenski, ženski in vase poglobljeni drži ni bilo mogoče najti. Čukovski je nekoč opredelil njeno poezijo kot asketsko in samostansko po svojem bistvu. Glas Ahmatove pa je vedno za seboj potegnil ljudi.”³⁴

Naslednja kitica je zaključevala pesem Anne Ahmatove, ki jo je napisala julija leta 1917 in na pesniški način vliva kljub brezupu tudi skrivno duhovno smiselnost vztrajanja in (v) ljubezni:

Pozabila bom dneve ljubezni in slave,
mladost moja bom pozabila,
duša je temna, poti so krive,
a tvoj obraz, tvoj podvig pravi
do smrtne ure bom varovala jaz.
(19. julij 1917, Slepnevo)³⁵

³³ Prav tam, 181.

³⁴ Prav tam, 180.

³⁵ Ahmatova, 1976, 140.

Vendar je bilo med Aleksandrom Blokom na eni strani in Osipom Mandelštamom ter Anno Ahmatovo na drugi strani več naklonjenosti in poetičnih podobnosti, kot se morda kaže. Če je Mandelštam že konec leta 1916 odločno zavrnil rusko teozofijo kot ostanek stare evropske znanosti in evolucionizma v mišljenju,³⁶ je s tem tudi začel zagovarjati poseben ruski helenizem, ki naj bi bil svojstven ruskemu jeziku, v čemer se je ujel z Aleksandrom Blokom, saj sta oba prisegala na zvočno stihijo ruščine, ki se ne podreja ne državnim ne cerkvenim oblikam. Če je Blok našel v glasbi ruske resničnosti, ki jo najbolje more poustvariti ruski pesniški jezik, odgovor na umetniška iskanja, je bil Mandelštam prepričan o ontološki vrednosti ruščine in njenem notranjem, njej svojstvenem ("domač(ijskem)") helenizmu. V začetku leta 1917 je izšla Blokova pesnitev *Maščevanje*, vendar pesnika ustvarjalno ni zadovoljila, vsebuje pa verze, ki rusko tedanjost istovetijo z nesrečno družino, kakor je to zapisal L. N. Tolstoj v prologu k romanu *Ana Karenina*, in odražajo tedanje pesnikovo trpljenje:

V družini je bridkost. Opustošen
je njen najdražji del:
najmlajša hči je vse razveseljevala,
a iz družine je odšla,
živeti pa je zmedeno in težavno:
saj – nad Rusijo visi dim ...
oče, siveč, gleda v ta dim ..
Tesnoba! Od hčerke redko so vesti ...
Nenadoma – se ona vrne ...
A kaj je z njo? Kakor stan prosojna je in tenka!
Suha, izmučena, blede ...
in v naročju ji otrok leži.³⁷

³⁶ Prim. Struve, 140–141.

³⁷ Blok, SS, 3, 327.

Vendar je bilo sprejemanje novih vrednostnih simbolov težavnejše od življenja z njimi, zdi se, da so nedotaknjeni od le-teh lahko izstopili iz ruske resničnosti le pesniki. Anna Ahmatova je to zmogla:

Kobilarja vedno bridki glas slišim
in bujnega poletja pozdravljam upad,
a h kolesu prižet tesno klas
zareže srp s kačjim svistom.

In pokončnih žanjic kratka krila
kakor ob prazniku zastave v veter poletijo.
Zdaj bi bil zvon veselih bobnov
kakor skozi prašne trepalnice pogled dolg.

Ne čakam laskanja, ne ljubezenske nežnosti
v neodvrljive teme predslutnji,
a na raj se ozri, in pridi tja, kjer skupaj
blažena in nedolžna sva bila.
(27. julija 1917, Slepnevo)³⁸

Pesniški jezik Aleksandra Bloka se je v nedoločnosti in med protislovji ruske resničnosti odločil za jezik starih, nemočnih in otroških obrazov, ki so ga ganili bolj od revolucijskega nemira, saj je v pisnih pogosto uporabljal metafore otrok, v dnevnikih pa je slednje še natančneje opredelil ("kjer so otroci, tam je tudi pes").³⁹ Grozljivo ravnanje ruskih oblasti je opisal takole: "Ko streljajo po svojih, običajno stremijo le k moralnemu učinku, zato streljajo po vrhu. Čeprav (kakor zdaj po 11. armadi) so prestrelili tudi povsem nedolžne, ki so se

³⁸ Ahmatova, 1976, 140.

³⁹ Blok, SS, 7, 281.

tam znašli po naključju.”⁴⁰ Aleksander Blok je konec leta 1917 napisal pesem, ki se je edina ohranila s to letnico:

V svojih zahtevah smo nesvobodni,
nesvobodni smo v svoji krvi.
Detece, – nam je grenkobno in boleče
vzpenjati se po lestvi ljubezni.

Mesec srebrni, škipajoč led,
okno v višini večerni,
in verjemi duši, verjemi zveneči –
verjemi struni napeti.
(Konec leta 1917)⁴¹

Z metaforičnim izrazom otroškega sveta, v katerem je lahko znati evangeljsko človekoljubno širino, je Aleksander Blok vse pogosteje imenoval ruske ljudi – narod –, v katerem je našel tisto zdravo razumskost, ki se je pri inteligenci izgubljala, v pesniku pa je izzvala retorično vpraševanje in žalostni krik: “Kako naj bi imeli pravico se bati svojega velikega, pametnega in dobrega naroda? Mogli pa bi svoje izkušnje, kupljene s krvjo otrok, deliti s temi otroki.”⁴² Že v naslednjem pismu materi pa je sebi nasprotujoče zapisal tudi o dvomu o oblasti proletariata, ki ne more poskrbeti za red. Potem je dopuščanje take oblasti ponovno ponazoril s prenesenim pomenom otroških realij: “Pa naj bo oblast proletariata; zato ker staro igračo morejo narediti za novo in zanimivo samo otroci. *Pripis pod črto: jojmene, dejansko bo nastal tak kompromis, odrasli bodo kakor vedno vzeli otrokom del igrač, obrezali bodo otroke.”⁴³

⁴⁰ Prav tam, 279.

⁴¹ Blok, SS, 3, 371.

⁴² Blok, SS, 7, 504.

⁴³ Prav tam.

S fantazijskimi pokrajinami prostrane, notranje (podzavestne) dežele, ki je spominjala na svetopisemska preseljevanja in beg ljudstev v odročne neobljudene predele sveta, pa je Mandelštam upodobil negotovost evropske prihodnosti:

“V današnji Evropi ni in ne sme biti nikakršne veličine, niti tirad, niti krone, niti veličastnih idej, ki bi bile podobne masivnim tiradam. Kam je vse to izginilo – vsa masa litega zlata zgodovinskih oblik in idej? – vrnila se je v tekoče stanje, v gladko zlato magmo ni izginila, a to, da se je izdala za ceno svoje veličine – to je prevara, izgred, slepilo? Treba je gledati trezno: današnja Evropa je ogromna vreča človeškega zrna, prave človeške pšenice in mošnjiček z zrnom danes monumentalne gotike. // A vsako zrno hrani spomin na nek daven helenski mit, na to, kako se je Jupiter spremenil v preprostega bika, da bi na široki hrbtenici, težko sopihajoč in z rožnato peno utrujenosti okoli ustnic, prenesel prek zemeljskih voda dragoceno breme, nežno Evropo, ki se s šibkimi rokami drži na njegov krepak oglati vrat.”⁴⁴

Ne sme se zdeti nenaključno niti nenavadno, da je podobno občutje, v pesmi *Po poteh zrna*, tistega usodnega leta izrazil tudi pesnik Vladislav Hodasevič,⁴⁵ ki je izviral iz poljsko-judovske družine in ki ga je, po besedah pesnika Nikolaja Gumiljova, zaznamovalo slovansko-evropsko poreklo.⁴⁶ Hodasevič je tedanja rusko dejanskost poetiziral in gledal nanjo skozi besede evangeljske modrosti:⁴⁷

⁴⁴ Mandelštam, 2016, 35–36.

⁴⁵ Z V. Hodasevičem in z Vološinom je imel Mandelštam v Teodosiji literarni večer 18. julija 1916, a publika se ni odzvala na njihove pesmi (Struve, 2016, 272).

⁴⁶ Zverev, 1991, 12.

⁴⁷ Prim. Zverev, 1991, 13.

Hodi sejalec po ravnih brazdah.
Oče njegov in ded sta šla po enakih poteh.

Zlato bliska se v njegovi roki zrno,
ki mora pasti v zemljo črno.

In tam, kjer črv slep utira si rov,
v zavetni uri umreti in zrasti mora.

Tako tudi moja duša gre po zrna poteh:
odide v mrak, umre in oživi ona.

In ti, moja dežela, in ti, njen narod,
umreš in oživiš, prehajajoč to leto to, -

Vemo, da modrost nam edina je dana:
vsem živečim je iti po zrna poteh.
(23. decembra 1917)⁴⁸

Sleherna beseda je na ravni umetniškega izraza začela predstavljati novodoben izziv, preizkušnjo preteklosti in sedanjosti, saj je s svojim reflektiranjem resničnosti, ki je bilo bistveno za doumetje problema individuuma v tistem času, postajala preveč prosojna, pa tudi nevarno porozna. Razplatenost besednega izraza je šele v najglobljih plasteh dosegala oblikovanje tistega semantičnega polja, ki je umetniku moglo nuditi tudi neko premišljeno pomenskost, utemeljeno in zapečateno vsebino, ki je ustvarjalca sicer res da determinirala - ni pa ga osvobajala. Opisano je obstajalo kot neizraženo razmerje med umetniškim tekstom in ustvar-

⁴⁸ Hodasevič, 1991, 81.

jalcem samim ter v tistem času prevzemalo odgovornost za dolgoročno ustvarjanje. Na to pa mnogi niso bili pripravljani. V zavedanju nesvobode sta se uresničevali najvišje pojmovani pesnikova in pesniška svoboda. A pogosto je bilo odzvanjanje groze, kot je moglo odmevati zgolj v pesnikovi notranjosti, težko ločljivo od slutenj in slišanj tudi preveč oddaljenih trpljenj. 9. julija leta 1917 je v dnevniku Aleksander Blok zapisal: "Proti noči dolgo slišim nekakšne gluhe udarce, podobne streljanju iz pušk (v smeri morja). Očitno je to moja domišljija, zato ker na ulici nihče temu ne posveča nikakršne pozornosti."⁴⁹ Tako je Blok pri vsej zamegljenosti ruske resničnosti zmožal jasno razmišljati zgolj v terminih svobode in zgodovine, kot je zapisal v dnevniku 25. julija 1917: "Lahko mislim in poskušam ujeti zgodovinski tok le v dveh oblikah: ali v obliki velike raziskave, svobodne raziskave, predvsem z zornega kota zgodovinskega pristopa do dogodkov, ta pa zahteva čas in razpolaga z vsem dragocenejšim gradivom; ali v obliki političnega referata, strnjeno in z izključenjem vseh podrobnosti zato, da bi izrazil glavni namen (obsodba stare ureditve v celoti)."⁵⁰ Zato je Blok zmožal tudi tiste zgodovinske objektivnosti v razmerju do ruske zgodovine, kot je to ugotavljal Osip Mandelštam.⁵¹

Z reminiscencami na znamenito Puškinovo pesem *Sanjarije* in upesnjevanja prvoosebnega lirskega subjekta v poeziji J. M. Lermontova, je 17. decembra 1917 nesvobodno svobodnost izrazil pesnik Vladislav Hodasevič v pesmi *Sanje*, ki nekoliko bolj prozaično odraža tedanjo pesnikovo vsakdanjost:

Tako, smo končno v svoji deželi!
Obleko - na tla, telo - na posteljo,

⁴⁹ Blok, SS, 7, 279.

⁵⁰ A. Blok, SS, 7, 288.

⁵¹ Mandelštam, 2016, 39.

korakaj, duša, v neizmernih sanjskih podobah
sanjari in trpi!

Po poti sanj, mučnih in zmedenih,
blodi, blodi, nepopolni duh,
o, kako si ti v hipnih prebliskih
in slep in gluhi!

Še sanjariš v mojem nemočnem telesu
skozi grobo plast tuzemskega bitja,
nauči se dihati in v drugačnem predelu živeti,
kjer si ti – ne jaz;

kjer, odtrgan od zemeljske misli,
si svoboden ti ... Ko se v tesnobi prebudiš,
s teboj se znova združiva
v neradostni zvezi.

Iz dneva v dan, v trenutku težke prebuditve,
se spominjam zloveščega tvojega sna,
gledam skozi okno in vidim siv,
otožen moj svod neba.

Enoinisto megleno in prazno dvorišče,
in golobi, plešoči po njem ...
samo meni je jasno, da nek neznan odsvit
leži na vsem.⁵²

⁵² Hodasevič, 1991, 79–80.

Osip Mandelštam je šele maja leto pozneje, 1918, zmogel zapisati svoje znamenite *Mrakove svobode* (navajamo prvi dve kitici):

Proslavimo, bratje, somrak svobode,
veliko somračno leto!
V kipeče nočne reke
spuščen tovorni gozd tone.
Vzhajaš ti v gluhih letih -
O, sonce, sodnik in narod!

Proslavimo usodni čas,
ki ga ima ljudski voditelj v solzah.
Proslavimo oblasti somračno breme,
neznosno nasilje njeno.
Tisti, ki srce ima - mora slišati tisti čas,
ko ladja tvoja tone do samega dna.⁵³

Pesnikova jasna kristološka usmerjenost je pogojevala njegovo antropološko sprejemanje ruske vsakdanjosti, ki je v poeziji postalo najpomembnejše merilo in ograditev od pustošnega minevanja časa. Povezanost ruske poezije in svetovne zgodovine pa je bila v filozofiji Mandelštama razumljena kot neka historična nit, ki je bila bolj utemeljena, kakor njena povezanost z evropsko preteklostjo. Kakor je ruski jezik po prepričanju Osipa Mandelštama sprejel vas svojevrsten helenizem ne prek etimologije ali književnosti, temveč prek načela notranje svobode, ki naj bi bila lastna tako helenski filološki kulturi kot ruščini, tako naj bi bil tudi ruski pesnik osvobojen smrtnosti zgolj v lastnem jeziku.⁵⁴ Slednje se nemara lahko občuti v pesmi *Tristia*, posvečeni Anni Andrejevni Ahmatovi:

⁵³ Mandelštam, 2006, 62.

⁵⁴ Prim. Struve, 2016, 142-143.

Preučil sem znanost poslavljanja
v razoglavih pritožbah noči
žulijo voli in vleče se pričakovanje –
poslednja ura mestnih vigilij
in bdim v obredu te petelinje noči,
ko dvignem skrbi bremena poti,
gledale so v daljavo objokane oči
in ženski jok se s petjem muz je zлил.

Kdo more razpoznati v besedi “poslavljanje”,
kakšna ločitev je sojena nama,
kaj nam petelinje prisodi oglašanje,
ko ogenj v akropoli gori,
in v nekakšnega življenja novega zarji,
ko leno vol stoka v zarji,
petelin, glasnik življenja novega zakaj,
na mestnem zidu bije s krili?

In jaz ljubim navadno predivo:
snuje prevoznik, vreteno se vrti.
Glej, na proti, dobesedno puh labodji,
že bosa Dalija leti!
O, našega življenja skromna osnova,
kjer je kakor reven radosti jezik!
Vse bilo je včasih, vse se ponavlja znova,
in sladek je nama le spoznanja hip.

Naj bo tako: prosojna postavica
na čistem krožniku glinenem leži,
kakor belo razgrnjena tančica,
sklonjena nad voskom, deklica se zjasni.

Ni nama uganiti o grškem Erebu,
za ženske je vosek – kar je za moške medenina.
Nama le v bitkah pade žreb,
a njim je dano, v ugankah, umreti.
(1918)⁵⁵

V pesmi, ki je tej sledila, je Mandelštam naposled izpovedal:

Tu je zemlja negibna in skupaj z njo
krščanstva zrak pijem zgornji,
tako okrutno izpoved 'verujem' kot tudi
premor pevca iz psalma,
in ključe in oblačila apostolskih cerkva.⁵⁶

Omenjeni *Triptih* Anne Andrejevne Ahmatove, ki je bil del cikla "Glas spomina", sta sestavljali še dve pesmi: v prvi se je ohranil, skoraj edinstveno v njenem opusu, odraz tedanje ruske literarne vsakdanjosti, v drugi pa je posameznikova svoboda izražena kot potrditev (naših) besed o nesvobodnosti tedanjega ruskega pesnika, če je le bil dovolj pozoren, previden in ozaveščen zahrbtne nevarnosti človeškega zla:

1
Da, ljubila sem jih, tista družjenja nočna –
na mali mizi kozarce ledene,
nad črno kavo, s prosojno paro dišečo,
kamin rdeč in težak zimski žar,
veselje rezkih literarnih šal
in prijatelja pogled prvi, nemočen in prestrašen.⁵⁷

⁵⁵ Mandelštam, 2006, 63–64.

⁵⁶ Prav tam, 65.

⁵⁷ V pesniški zbirki leta 1958 "Pesmi", Moskva, je ta pesem podnaslovljena: Odlomek iz prijateljskega pisma, datum: 1944–1950, posvečeno N. I. Ignatovi (Ahmatova, 1976, 491).

2

Skušnjave ni bilo. Skušnjava v tišini živi,
postilca vznemirja, na duhovnika pritiska

In ob majski polnoči nad mlado črnico
neutešno v ranjeni orlici kriči.

A tem razpotnikom, tem grešnicam ljubeznivim
neznan objem je rok železnih.⁵⁸

Četrtega januarja leta 1918 je Aleksander Blok v dnevniškem zapisu upodobil dvorezni položaj ruskega intelektualca in obenem pesnika (Blok je imel v mislih Andreja Belega), ki je svoboden na nesvobodi: "(Inteligent) je kakor ptica v kletki; k njemu se steguje roka zdrava in žilava (narod); on se bojuje in kriči od strahu. A njega bodo zajeli ... in izpustili (kretnja navzgor); nasploh to je napev A. Belega, ko bere verze in v kretnjah, in v pogovoru."⁵⁹ Že na začetku leta 1918 je podoživljanje dogodkov minulega leta v Bloku porodilo natančne odzive, ki so že vključevali neogibno fenomenološko poimenovanje osebnih doživetij s termini glasbe in vere. Kot odgovor na anketo⁶⁰ je Blok osmega januarja 1918 iskreno zapisal in z naslednjo izjavo potrdil, da so ga pri političnem udejstvovanju vodili zgolj umetniška narava, čut za človečnost in ustvarjalni zagon:

"Jaz sem politično nepismen in ne bom sodil o taktiki soglasja med inteligenco in boljševiki. A po notranjem občutku bo to

⁵⁸ Ahmatova, 1976, 178-179.

⁵⁹ Blok, SS, 7, 313.

⁶⁰ Odgovor na anketo je Blok narekoval po telefonu (Blok, SS, 6, opombe in komentarji, 496).

soglasje muzikalno. // Onkraj odvisnosti od osebnosti, pri inteligenci zveni enaka glasba kakor pri boljševikih.// Inteligenca je bila vedno revolucionarna. Dekreti boljševikov so simboli inteligence. [...] Človek misli drugače, kakor se izjavlja. Skoraj bo nastopila spokorjenost, spokorjenost glasbena ...”⁶¹

Tudi pesnik Hodasevič⁶² je tisto zimo, januarja 1918, občutil sorodno pojavljanje glasov v sebi samem, kot je slišati iz zaključnih verzov pesmi *Epizoda*, napisane med 23. in 25. januarjem 1918:

Videl sem pred seboj knjige,
slišal glasove. Bilo mi je težko
znova občutiti vse telo, roke, noge ...
Tako ob odvrženih veslih in sestopanju na breg
čutimo sebe nenadoma še težje.
Izčrpanje me je prešinjalo ponovno,
kakor bi od dolgega grabljenja – v ušesih
zvenel nejasen hrup kakor plenilcev odmev
jezerskega je ali vetra z morja.⁶³

Januarja leta 1918 je največji pesnik ruskega srebrnega veka, Aleksander Blok, začel pisati pesnitev *Dvanajst*, v kateri je s tradi-

⁶¹ Blok, SS, 6, 8.

⁶² Pesnik, ki je tedaj precej zaslepljeno verjel v usodo Rusije, je bil kmalu razočaran in je zato že čez nekaj let, junija leta 1922, emigriral v Evropo, od koder je lažje zrl na rusko politiko. V začetku leta 1925 je objavil v emigrantskem časopisu *Dnevi* razkrinkavajoč članek z naslovom “Gospod Rodov”, v katerem je spregovoril kot očividec o dvoličnosti sodelavca Vsesovjetske združbe proletarskih pisateljev S. A. Rodova. Po tej objavi se seveda V. Hodasevič ni nikdar več smel vrniti v Rusijo. Selil se je iz mesta v mesto, ob tem napisal obširen literarnokritičen in skromen pesniški opus. Umril je 14. junija leta 1939 v Parizu (Zverev, 1991, 17–22).

⁶³ Hodasevič, 1991, 85.

cionalnim čutom za harmonično pesniško enovitost jezika in celotno strukturo besedila, po mnenju mnogih ruskih teoretikov (Etim Etkind, Dmitrij E. Maksimov, Vladimir Orlov, V. M. Žirmunski),⁶⁴ zmoget ubesediti tisto nesrečno zavijanje in ritmično pozvanjanje, ki ga je pesnik pojmoval dobessedno kot glasbo in ki je bilo lastna zgolj ruski revoluciji leta 1917. Pesnitev se začanja z naslednjimi verzi, ki uvajajo nepomirljivo in očitno nasprotnost doživete ruske resničnosti.

Črni večer.
 Beli sneg.
 Veter, veter!
 Na nogah človek več ne stoji.
 Veter, veter –
 na vsem Božjem svetu!

Zavija veter
 beli snegec,
 pod snegcem pa led.
 Spolzko, težko,
 vsak korak
 zdrsne – ah, revščina!

V resnici je bila to ista melodija, ki je izvirala iz pesnikove rahločutnosti, kot bi lahko sklepali iz njegovih besed, ko ga je prevzel navdih upesnjevanja pravkar minulega leta, v pismu Andreju Belemu že nekaj mesecev pozneje, 9. aprila leta 1918. V tem pismu je samoobčutje nazorno poimenoval z besedno zvezo iz Goethejevega *Fausta* (odtlej so bila vsa pesnikova pisma datirana po novem koledarju):

⁶⁴ Etkind, 1977, 120–121.

“Tvoje pismo mi je zelo pomagalo in Tvoja svarila sem vzel zelo resno.⁶⁵ Zgodilo se je (januarja in februarja), da sem začel slišati močan hrup znotraj in okoli sebe ter pogosto fizično občutil drgetanje. V sebi sem to poimenoval 'Erdgeist'om '(Duh zemlje).’⁶⁶ Ko je pesnik pozneje, 1. aprila 1920, končal pesnitev *Dvanajst*, je tisti hrup opisal kot šumenje, ki je izviralo iz krhanja starega sveta.⁶⁷ Slednje je še nazorneje izrazil, ko se je ovedel neke odsotnosti, ki jo je čutil pred tem obdobjem, ko naj bi leta 1917 “ves evropski zrak spremenila ruska revolucija”, kot “potok, ki je odtekal v zemljo, v globino in temo – in ta spet šumi; in v tem šumenju je nova glasba.”⁶⁸ V pesnitev *Dvanajst* je Blok položil vse svoje doživljanje ruske revolucije in – njene glasbe. Vzporedno s pesnitvijo je napisal esej *Inteligenca in revolucija*, v katerem je opredelil glasbo kot zgodovinsko ustvarjanje ljudstva, novo glasbo pa kot glasbo revolucije. Tako uglasjevanje notranjih pesnikovih glasov z glasnim šumenjem ruske resničnosti, ki naj bi ustrezalo disonanci sodobne klasične glasbe, kot je to odkril V. Žirmunski,⁶⁹ pa je bilo določnejše in v poetiki tiste ruske dobe daljnosežnejše, saj je leta 1922 Osip Mandelštam zaradi Blokove drzne verzne strukture zapisal misli o kulturnem višku, ki ga more doseči zgolj poezija: “Poetska kultura se poraja iz težnje spremeniti katastrofo, jo narediti neodvisno od središčnega sonca celotnega sistema, pa naj si bodi to ljubezen, o

⁶⁵ Andrej Beli je 17. marca 1918 pisal A. Bloku: “S trepetom Te berem. *Skiti* so epohalni verzi in gromozanski kakor Kulikovsko polje ... Po mojem Ti nekoliko preveč neprevidno uporabljaš drugačne note. Pomni – ne bodo ti odpustili *nikdar*.” (Blok, SS, 8, komentarji, 622).

⁶⁶ Blok, SS, 6, 512.

⁶⁷ Prim. Žirmunski, 343.

⁶⁸ Etkind, 1977, 120–121.

⁶⁹ Žirmunski, 1922, 100.

kateri je povedal že Dante, ali glasba, h kateri je konec koncev prišel Blok.”⁷⁰

Tudi Aleksander Blok, ki je moral dejavno poseči po izrazih iz glasbenega slovarja ter se posluževati tudi slikovnih dopolnitev pesnitve *Dvanajst*, je vztrajal pri upodobitvi lika “Kristusa z zastavo”, ki bi šele mogel predstavljati tisto značilno komaj uresničeno zoperstavljanje revolucijskemu viharju pustošenja, ki ga je pesnik izrazil v pismu slikarju Juriju P. Annenkovu, ki je upodobil pesnitev *Dvanajst*, 12. avgusta 1918 z naslednjimi besedami:

“O Kristusu: on je popolnoma drugačen: majhen, pohleven kot pes zadaj, ki pravilno nosi zastavo in odide. ‘Kristus z zastavo’ – to je vendar ‘tako in ne tako’. Veste mar Vi (jaz to poznam celo življenje), kako je, ko v zastavo piha od spodaj veter (v dežju ali snegu in predvsem v nočni temoti). Takrat se zdi, da je pod njo nekaj ogromnega, nekaj, kar je v razmerju z njo (je ne podpira, niti ne nosi, vendar pa je pod njo – ne znam povedati). Na sploh je to najtežje, lahko le najdeš [pravi izraz – op. N. Z.], jaz pa povedati tega ne znam, kakor sem morda tudi to najslabše izrazil v *Dvanajst* (po svojem bistvu, vendar se tudi temu ne odpovedujem, ne glede na vse kritike).”⁷¹

Pesnikove besede so se navezovale na poslednjo kitico njegove pesnitve, ki se glasi:

... Tako gredo z državljanskim korakom –
 zadaj pa – lačen pes,
 spredaj – z zastavo krvavo,
 in za metežem neviden

⁷⁰ Mandelštam, 2016, 45.

⁷¹ Blok, SS, 7, 514.

in med streli nedotaknjen,
z nežno hojo nad razpršenim snegom,
s snežnimi in bisernimi kristali
v belem vencu iz vrtnic –
spredaj – Jezus je Krist.

Žal učinki mnogih pesmi, še zlasti pesnitve *Dvanajst*, ki je ne glede na različne interpretacije, po besedah Osipa Mandelštama kakor folklor, zato nesmrtna,⁷² ostajajo komaj prevedljivi, tako je tudi dogodke ruske revolucije težavno poustvariti v nekem literarnozgodovinskem zapisu. Morda je zato Blok ob opredeljevanju svoje pesnitve pomislil tudi na Dürerjevo sliko Kristusa, čeprav je bilo to šele povratno najdevanje ustreznih analogij ali po pesnikovih besedah “nekaj, kar nikakor ne sodi sem in je le neko obstransko spominjanje”. Tedaj je podal nekakšno slikovno podobo, ki bi nemara mogla bolje opredeliti dogajanje v pesnitvi: če bi skozi pršenje snega uzrli Kristusa,⁷³ bi bilo to ustrezno gledišče, vzpostavljeno zunanje previdnostno oko, na pesnitev *Dvanajst*. V tem bi bilo izčrpano vse trpljenje pesnikov, povezano z revolucijo, če si v tem trenutku znova dovolimo nekaj besed prostega in ne znanstvenega govora.

Kajti vendarle se zdi, da je bila to ista izčrp(a)nost, ki jo je Anna Ahmatova upesnila v poslovilni pesmi od Aleksandra Bloka kot “smrtno utrujenost”, lastno zgolj tistim pesnikom, ki so ne samo najbolj zaznamovali rusko poezijo začetka 20. stoletja, ampak ki jih je tudi ruska resničnost najbolj prevzela in posrkala vase. Zato pa lahko pritrdimo Anni Ahmatovi, da je “Blok imel prav”, kot se za-

⁷² Mandelštam, 2016, 44.

⁷³ Dob. “Če bi iz levega zgornjega kota ‘Katjinega umora’ hušknil gost sneg in bi skozi njega pogledal Kristus – bi to bil izčrpavajoč okvir.” (Blok, SS, 7, 514).

čenja njena monumentalna pesem,⁷⁴ ki jo je pesnica napisala šele leta 1946. Ta pesem, ki sicer predstavlja odmev na Blokovo pesem *Noč, žaromet ...*, zaključuje cikel treh pesmi, posvečenih vodilnemu ruskemu simbolističnemu pesniku srebrnega veka, s kratkim naslovom *Tri pesmi*:

3

Prav je imel on,⁷⁵ – žaromet, lekarna znova,
 Neva, nemota, granit ...
 Kakor spomenik začetku stoletja,
 tam ta človek stoji –
 ko se je od Puškinovega doma
 poslavljaj, pomahal je z roko,
 in sprejel utrujenost smrtno
 kakor nezaslužen mir.
 (7. junij 1946)

Pesnica se je navezovala na eno izmed Blokovih poslednjih pesmi, ki jo je spesnil 11. februarja 1921, torej šest mesecev pred smrtjo, v tesni navezavi na govor, ki ga je napisal na poziv akademske ustanove Puškinov dom ob obletnici smrti velikega ruskega romantika. Blok se je s svojo značilno nonšalantnostjo odzval, in pri tem odkritosrčno dvomil o pesniški vrednosti naslednjih verzov zadnjih štirih kitic, ki so opevale prav skrivnost poetske svobode:

⁷⁴ Anna Ahmatova je A. Bloka imela za enega svojih učiteljev, če sodimo po posvetilu, ki ga je napisala pesniku v svojo pesniško zbirko *Rožni venec*, spomladi leta 1914: "Aleksandru Bloku, Anna Ahmatova: 'Od tebe je k meni prišel nemir// in sposobnost pisati verze'" (Žirmunski, 1977, 328).

⁷⁵ V pesmi sicer ni uporabljen pretekli čas, vendar se zdi zamolčan, zato smo si ga zaradi pesniškega okolja spominjanja in žalnega slovesa dovolili uresničiti (op. N. Z.).

Puškin, skrivno svobodo
peli smo za teboj!
Podaj nam ob slabem vremenu roko,
pomagaj nam v nemi boj!

Mar ni tvojih zvokov sladkost
ta leta navdihovala?
Mar nam ni tvoja, Puškin, radost
tedaj krila dala?

Glej zato znanec tvoj
in domač srcu je zvok –
imena doma Puškinovega
v Akademiji znanosti.

Glej, zato, ob zahoda uri,
uhajajoč v nočno temó,
z belega trga Senata
tiho se njemu klanjam.⁷⁶

Vendar pa Ahmatova ni živela pod vtisom enake akustične podo-
dobe o podzemnem divjanju revolucije, kot jo je narekoval Blok,⁷⁷
njeno podzavestno spoštovanje pesnikovega glasu pa se je pokazalo
šele pozneje, v, za pesnico najpomembnejši, stvaritvi *Pesnitvi brez
junaka*.⁷⁸ Aleksander Blok je bil tudi tisti, ki je v spisu *Inteligenca
in revolucija* leta 1918 jasno zapisal, da je med leti 1909 in 1916 čutil
tesnobo in bolezensko domotožje. Njegovo stanje se je spremenilo

⁷⁶ Blok, SS, 3, 376.

⁷⁷ Prim. Žirmunski, 1977, 343.

⁷⁸ Glej več o tem v monografiji Zajc, 2015.

šele po ruski revoluciji, ki je spremenila tudi evropsko vzdušje.⁷⁹ V tem spisu je tudi opredelil pesnikov poslanstvo z besedami, da je dolžnost umetnika – videti, kar je mišljeno in poslušati glasbo, ki jo grmi “zrak, razrvan od vetra”.⁸⁰ Šele pod prisluškovanjem slednjemu se nahaja revolucija kot metež, upor, prevrat, ki je bolj umirjen, ponižen in nizkoten ter leži nižje od glasbe zgodovine in njenega minljivega časa. Prav takšno pojmovanje pesnikovega poslanstva, ki ni sledilo najburnejšemu v resničnosti, temveč podtalnemu in zgodovinsko pomembnejšemu, je bilo skupno Bloku in Ahmatovi.⁸¹ Bilo je drugačno od akmeističnega nadčasnega bdenja v odtujeni perspektivi, ki bi jo mogli pripisati akmeizmu O. Mandelštama in N. Gumiljova.

Leta 1921 je na začetku poletja Aleksander Blok začel bolehati. Zadnje pismo materi, ki ga je napisal 4. junija, vsebuje tudi podatke o sumu zastrupitve, pesnik pa ga je zaključil optimistično:

“Mama, doktor Pekelis pozna vse moje bolezni, motiš se, nika-kršne zastrupitve ni bilo in sploh ne more biti. // O boleznih je pisati neznosno dolgočasno, a o drugem ne morem pisati. Delati ne morem, zato ker imam temperaturo redko normalno, vse me boli, težko diham itd. Za kaj gre, ni znano. Če se bodo živci nekoliko izboljšali, potem bo jasno, ali je to srčna bolezen ali le nevroza. Nujno bi bilo znižati vročino. [...] (Kot pripis za končnim podpisom:) Hvala za kruh in jajca. Kruh je pravi, ruski, skoraj brez primesi, že dolgo nisem jedel takega.”⁸²

⁷⁹ SS, 6, 11,

⁸⁰ Prav tam, 12. Dosledno manifestacijo v poeziji je uresničil V. Hlebnikov, ki je v pesmih dejavno poustvarjal zavijanje vetra (prim. Jakobson, 1987, 317–324).

⁸¹ Prim. Struve, 2016, 23.

⁸² Blok, SS, 8, 533.

Sedmega avgusta je Aleksander Blok umrl zaradi vnetja srčnih zaklopk, doma, v svoji postelji, pri polni zavesti. Take oblike smrti se je Anna Ahmatova spominjala kot ene najstrašnejših.⁸³ Na pesnikovo človekoljubje in nespremenljivo nadarjenost pesniško upodobiti rusko grozo z osebno ironijo ter sposobnostjo uravnoteženja preveč krvo- ločnih izgredev s pozabo preteklosti sta se nanašali prvi dve pesmi iz cikla Bloku, ki ju je Anna Ahmatova napisala skoraj štirideset let po pesnikovi smrti. Pravzaprav se je pesnica zavedala, da ni nihče tedaj zmožel s tako zmožnostjo simfoničnega upesnjevanja ujeti glasbe ruske revolucijske resničnosti, kot je to storil A. A. Blok:

1

Čas je pozabiti zvoke velblodov
in belo hišo na ulici Žukovskega,
čas je, čas oditi do brez in gob,
v široko jesen v Moskvi.
Tam vse sedaj sije, vse je v rosi,
in nebo se širi visoko,
in široka Rogačevska cesta⁸⁴ pomni,
kako je razbojniško zažvižgal mladi Blok ...
(1944-1950)

2

In v spominu črnem pobrskaš, najdeš
rokavico, ki pokriva celo laket,
in peterburško noč. In v somraku lož
je tisti zadušljiv in sladek vonj.

⁸³ Čukovskaja, 1997, 404.

⁸⁴ Rogačevska cesta je združevala Moskvo in Klinski predel, kjer se je nahajalo Šahmatovo, posestvo družine Blok. Pod Blokovo pesmijo *Jesenska volja* je zapisano: "Julij, 1905, Rogačevska cesta" (Ahmatova, 1976, 491).

In veter iz zaliva. Tam pa, med vrsticami,
z minulimi ahi in ohi,
nasmehne se prezirljivo ti Blok –
tragični tenor epohe.
(1960?)⁸⁵

Te verze je Ahmatova prvič prebrala Lidiji Čukovski 8. oktobra leta 1960.⁸⁶ 28. novembra je še istega leta iz teh pesmi oblikovala majhen cikel o Aleksandru Bloku, ki je imel zunajosebnostno sporočilo in zgodovinski okvir. Pesnica je ta cikel ovila v posebno rdečkasto knjižico kakor neko častno odlikovanje.⁸⁷ Tretjega decembra se je kmalu odločila,⁸⁸ da bo Blokovi cikel vključila v svojo poslednjo pesniško zbirko *Tek časa*,⁸⁹ ki jo je oblikoval isti slikar Annenkov, ki je nekoč ilustriral že tudi Blokovo pesnitev *Dvanajst*.

Epilog

V tem besedilu obravnavani pesniki so predstavljali tedanjo rusko duhovno elito. To pa zato, ker so brezpogojno sledili visokemu osebniemu imperativu. Zanje namreč moremo trditi – da so sprejemali odgovornost ne samo za svoja dejanja, temveč še zlasti za sleherno besedo, ki so jo zapisali, izgovorili ali izrazili, pa čeprav zgolj v mislih.⁹⁰

⁸⁵ Ahmatova, 1976, 258- 259.

⁸⁶ Čukovskaja, 1997, 426.

⁸⁷ Prav tam, 440-441.

⁸⁸ Prav tam, 444.

⁸⁹ Ciklu, posvečenem A. Bloku, je sledil cikel z naslovom "Antična stran" s prvo pesmijo *Sofoklejeva smrt*.

⁹⁰ Prispevek je nastal v okviru izpolnjevanja programa P6-0094 (A), ki ga iz proračunskih sredstev Republike Slovenije financira ARRS.

Bibliografija

- AHMATOVA, A. (1976): *Stihotvorenija i poetry*, spr, b.: A. A. Surkov, opombe in komentarji: V. M. Žirmunski, Leningrad, Sovetskij pisatel'.
- BERDJAJEV, N. A. (1923): "Konec renessansa (k sovremennomu krizisu kul'tury)", v: *Sofija*, Problemy duhovnoj kul'tury i religioznoj filosofii, Berlin, 21-47.
- BERDJAJEV, N. A. (1923): "Živaja Cerkov' i religioznoe vozroždenie Rossii", v: *Sofija*, Problemy duhovnoj kul'tury i religioznoj filosofii, Berlin, 125-135.
- BLOK, A. (1960): *Sobranie Sočinenij, t. 3, Stihotvorenija i poetry (1907-1921)*, Moskva-Leningrad, Gos. Izd. Hudožestvennoj literatury.
- BLOK, A. (1962): *Sobranie Sočinenij, t. 5, Proza (1903-1917)*, Moskva-Leningrad, Gos. Izd. Hudožestvennoj literatury.
- BLOK, A. (1962): *Sobranie Sočinenij, t. 6, Proza (1918-1921)*, Moskva-Leningrad, Gos. Izd. Hudožestvennoj literatury.
- BLOK, A. (1963): *Sobranie Sočinenij, t. 7, Avtobiografija 1915, Dnevniki 1901-1921*, Moskva-Leningrad, Gos. Izd. Hudožestvennoj literatury.
- BLOK, A. (1963): *Sobranie Sočinenij, t. 8, Pis'ma (1898-1921)*, Moskva-Leningrad, Gos. Izd. Hudožestvennoj literatury.
- ČUKOVSKAJA, L. (1997): *Zapiski ob Anne Ahmatovoj, t. 2, 1952-1962*, Moskva, Soglasje.
- ETKIND, E. (1977): *Forma kak soderžanie. Izbrannye stat'i*. Colloquium slavicum 9, Würzburg, Jal-Verlag.
- FLORENSKI, P. (2006): *Imena. U vodorazdelov mysli*, Moskva, Eksmo (Antologija mysli).
- HODASEVIČ, V. (1991): *Stihotvorenija*, Moskva, Molodaja gvardija.
- JAKOBSON, R. (1987): "Iz mel'kih veščej Hlebnikova: 'Veter-penie' ", v: Jakobson, R., 1987, *Raboty po poetike*, Moskva, Progress, 317-324.
- KOS, J. (2017): *Ivan Cankar med Shakespearjem in Cervantesom*, Ljubljana, SAZU.

- MANDEL'STAM, O. (2016): *Vospominanija, Šum vremeni*, Moskva, 2016, Izd. Ast.
- MANDEL'STAM, O. E. (2006): "Vek moj, zver' moj..." *Stihotvorenija*, Moskva, Izd. Ast.
- PLATONOV, A. (1976): *Veličie prostyh serdec*, Moskva, Moskovski rabočij.
- STRUVE, N. (2016): *Osip Mandel'stam* (2. izd. dopolnjena), Moskva, Russkij put'.
- ZAJC, N. (2015): *Uvod v poetiko Anne A. Ahmatove*, Ljubljana, ZRC SAZU.
- ZVEREV, V. (1991): "Grustnyj put' Vladislava Hodaseviča", v: Hodasevič, V. (1991): *Stihotvorenija*, Moskva, 5-22.
- ŽIRMUNSKI V. (1922): *Poezija A. Bloka*, Peterburg, Kartonnyj domik.
- ŽIRMUNSKI, V. M. (1977): *Teorija literatury. Poetika. Stilistika*, Leningrad, Nauka.